

Kitap Tanıtımı/ Book Review

Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği

Bernard Lewis, Sabah Kitapları, 2000, çev.Hamit Harmancı

Değerlendiren: Neslihan Saydam*

Ortadoğu tarihi, kültürel ve dini özelliklerinin çeşitliliğinden ve yıllardır çatışmaların devam ettiği dinamik atmosferinden dolayı dikkatleri üzerine çeken bir bölge olmuş ve hakkında çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların birçoğu bölgeyi farklı açılardan, farklı tarihsel dönemlerde ele alarak önemli veriler ortaya koymuş fakat bu eserlerin çoğunun en büyük zayıflığı, anlatıcılarının algısının çizdiği sınırların ötesine geçmekte çektikleri zorluklar olmuştur. Bu yalnızca Ortadoğu ile sınırlı bir problem değildir fakat Ortadoğu'nun Batı tarafından anlaşılmaya çalışıldığı noktalarda diğer bölgelere göre daha görünür hale gelmiştir. Tam bu noktada bölgeyi anlamaya çalışırken gerçekleştirilecek bir perspektif değişikliği önemli bir ihtiyaç haline almış ve Ortadoğu'yu gerçek değerleriyle anlamak için kaçınılmaz olmuştur.

Bernard Lewis Ortadoğu alanında önemli çalışmaları bulunan sayılı tarihçilerdendir. Lewis'in Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği kitabı, yazarın Ortadoğu çalışmalarının en bilineni olmamasına karşın Ortadoğu'yu incelemeye başlamadan önce kavramların anlaşılması ve toplumu şekillendiren dinamiklerin etkilerinin görülmesi açısından oldukça önemlidir. Lewis Ortadoğu top-

* SETA Araştırmacı, saydam.neslihan@gmail.com

lularını incelerken sıklıkla, kullanılan kavramların kökenlerine inmiş ve bu kavramların bir bakış açısının ürünü olduğunu vurgulamıştır. Diğer yandan bölgedeki grupların ve bireylerin kendilerini tanımlamalarına imkân vererek, bahsettiğimiz perspektif probleminde bir çözüm önerisi getirmiştir. Ortadoğu'yla ilgi birçok akademik çalışması bulunan yazar bu kitabıyla adeta bütün çalışmalarını süzgeçten geçirerek, bölgeye süreç ve olay odaklı yaklaşmanın aksine aktör odaklı yaklaşmayı tercih etmiştir.

Avrupa, Ortadoğu'yu kendi kavramları üzerinden anlamlandırmaya çalışmaktadır. Avrupa kavramı nasıl bir Avrupalı fikirse Asya ve Afrika kavramları Avrupa'nın 'öteki'ni tanımlama aracı olarak ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde Ortadoğu da bir batılı terim olup 20. yy'ın başlarında ortaya çıkmıştır. Bu terim batı perspektifinden bir anlam kazanıyor olmasına rağmen, zaman içerisinde yaygınlaşarak bölge halkları tarafından bile kullanılabilir hale gelmiştir. Ancak bölge halkları için kimlik oldukça çok yönlü bir mevzuudur. Lewis Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği ismiyle psikolojiye atıfta bulunmuş fakat temelde grupların ve kişilerin aynı anda sahip oldukları farklı kimliklerin çeşitliliği ve karmaşıklığına vurgu yapmıştır. Ayrıca bu kimlik çeşitliliğinin yalnızca Ortadoğu'ya özgü bir durum olmadığını Birleşik Krallığın, kurulumundan bu yana milli, etnik ve dini olmak üzere üç en az üç kimliğinin bulunduğuna işaret ederek göstermiştir.

Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği ilk olarak 1998 yılında yayınlanmış, 2000 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Kitap, Wolfenbüttel (1989), Roma (1993) ve Castengandolfo (1995) da yapılan konferansların sonunda yayımlanan 3 tebliğ kitabına dayanmakla birlikte Lewis'in geçmiş makale ve konferanslarından da beslenmiştir. Diğer yandan

kitap, İbni Haldun'un ve Gazali'nin eserlerine referanslarla da desteklenmiştir. Lewis bu kitapta hem kavramların çıkış noktalarını hem de içerisinde bulunulan bağlama göre anlamlarındaki değişiklikleri göstermiştir. Bunu yaparken de karşılaştırmalı bir yöntem izlemiş, geçmişte ya da günümüzde Ortadoğu'da mevcut olduğunu iddia ettiği durumların Avrupa'daki karşılıklarını da ortaya koyarak okuyucuya kendi başına daha net bir karşılaştırma yapma fırsatı vermiştir. Lewis kitabın ilgili bölümlerinde dilbilimsel bir yaklaşımda bulunarak da çalışmasını desteklemiştir.

Kitap, bir bölümünde kavramların tanımlamalarının yapıldığı, sekiz bölümünde ise Ortadoğu'nun bu çoklu kimlik yapısını oluşturan unsurların teker teker ele alındığı toplam dokuz bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde

Ortadoğu'da en yaygın gruplaşma biçimlerinden bir tanesi olan dini kimlik temelli gruplaşma ele alınmış olup Avrupa ile karşılaştırıldığında, bu durumun batılılar tarafından anlaşılmasının güç olabileceğine değinilmiştir. 56 İslam ülkesinin bir araya gelerek bir uluslararası danışma ve işbirliği örgütü kurması Ortadoğu'da dinin ne kadar güçlü bir kimlik olduğuna işaret etmiş ve Avrupa'da bunun bir örneğinin olmadığı görülmüştür. Batı düşüncesinde dünya önce milletlere bölünmüş, sonrasında milletler dinlere bölünmüştür. Müslümanlara göre ise dünya önce dinlere bölünmüş sonrasında devlet ve milletlere bölünmüştür. Kitap ikinci bölümünde ırk ve dilin Ortadoğu kimliklerindeki belirleyici rolüne değinmiş, ırkın normalde kimliğin birinci işareti olmasına rağmen Ortadoğu'da aynı etkiyi göstermediğine işaret etmiştir. Üçüncü bölümde ülke kavramı ele alınmış, Ortadoğu'nun burada da Avrupa'dan farklılaştığı Avrupa'daki, ülkenin adının hâkim etnik grubun adı ve kullanılan birinci dille aynı olması sisteminin Ortadoğu'da çok az örneğinin görüldüğü ortaya çıkmıştır. Kitabın üçüncü bölümünde millet kavramının Ortadoğu'da ne ölçüde belirleyici bir kimlik olduğu tartışılmış, bu kavramın farklı dillerde farklı anlamlarda kullanıldığına değinilmiş, Ortadoğu'da özellikle Türkler ve Araplar arasındaki çatışmanın milliyetçilik kavramının yükselmesiyle daha da belirginleştiği örneği verilmiştir. Dördüncü bölümde Ortadoğu'da devlet kavramının ne ifade ettiği İslam'ın devlet algısını nasıl şekillendirdiği konusu işlenmiştir. Diğer bölümlerde sırasıyla semboller, yabancılar ve kâfirler ve son olarak emeller ele alınmış böylece toplumları kendi içlerinde birleştiren ortak değerlerin, hedeflerin ve ortak ötekilerin olmasının Ortadoğu üzerinde nasıl bir etkisi olduğu görülmüştür.

Lewis bu kitapta, Ortadoğu'nun kimliklerini incelerken aslında hem bölge toplumunun hem de Avrupa'nın kendine özgü yanlarına dikkat çekmiştir. Bu şekilde toplumların iç dinamiklerini anlamak, onun iç siyasetini şekillendiren temel unsurları görerek olaylar karşısında daha rahat bir neden sonuç ilişkisi kurabilmeyi sağlamaktadır. Aynı durum toplumların uluslararası alandaki rolleri ve diğer toplumlarla ilişkileri için de geçerlidir.

Bu bağlamda kitap, hem sunduğu farklı bakış açısı ve kavramsal derinlik yönüyle, hem de Ortadoğu'yu kendine özgü yapan değerleri bir araya getirmesi yönüyle literatüre önemli bir katlı niteliğindedir.